

JACEK KUBERA¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Elżbieta Hałas, *Reintroducing Florian Znaniecki*, Routledge, Abingdon 2025, ss. 192.

Celem serii „Reintroducing...” wydawnictwa Routledge jest zwrócenie uwagi na istotność klasyków socjologii dla rozwoju tej dyscypliny. Dotychczas opublikowane tomy zadedykowano dwanaścioru teoretyczkom i teoretykom. Znaleźli się w tym gronie (w kolejności publikacji): Robert K. Merton, George H. Mead, Olive Schreiner, Ferdinand Tönnies, Marcel Mauss, Harriet Martineau, Gabriel Tarde, Talcott Parsons, Florian Znaniecki, Pitirim A. Sorokin, Raymond Aron i Hannah Arendt. Z częścią tych osób Znaniecki utrzymywał regularne kontakty. Jako autor głośnych monografii, wykładowca ważnych uniwersytetów, członek międzynarodowych towarzystw i dyrektor Polskiego Instytutu Socjologicznego należał do najbardziej wpływowych myślicieli europejskich i amerykańskich. Robert K. Merton określił go mianem „dziekana socjologów świata” [za: Dulczewski 1984: 303]. Zasadą najnowszej książki Elżbiety Hałas, cenionej badaczki twórczości Znanieckiego [m.in. Hałas 1991; 2000; 2010], jest umieszczenie jego teorii pośród innych kształtujących rdzeń nowoczesnej zachodniej socjologii.

W układzie tomu celowo nie poświęcono oddzielnego rozdziału monografii o *Chłopie polskim w Europie i Ameryce* (1918–1920), z którym na świecie Znaniecki przede wszystkim jest kojarzony. Nie banalizując znaczenia tego kanonicznego dzieła dla postępów Szkoły Chicagowskiej i socjologii w ogóle, a także dla indywidualnych karier obu jego autorów, książka z serii „Reintroducing...” nadaje *Chłopu...* odpowiednie proporcje, jeśli chodzi o wpływ na powstawanie i ewolucję kulturalizmu Znanieckiego. Pierwszy rozdział książki omawia życiorys naukowy Znanieckiego i pieczołowicie wyjaśnia, dlaczego

¹ Dr, Wydział Socjologii; e-mail: j.kubera@amu.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-1513-1639>

bardzo szybko na arenie międzynarodowej zaczęto doceniać jego wkład w rozwój teorii socjologicznej. Biografię naukową Znanieckiego dzieli się zwykle na osiem okresów, z których każdy odznaczał się jego intensywnymi kontaktami międzykulturowymi i niezwykłą kreatywnością wobec ówczesnych prądów myślowych. Kiedy autor *Zagadnienia wartości w filozofii* (1910) spotkał się z Thomasem w Warszawie, jako dyrektor Towarzystwa Opieki nad Wychodźcami, był już przyciągającym uwagę naukowcem o sprecyzowanych poglądach filozoficznych. Pierwszy rozdział pokazuje, jak dalece działalność późniejszego przewodniczącego Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego wykraczała poza jego współpracę z Williamem I. Thomasem, zainicjowaną w 1913 roku. Pobyt w Stanach Zjednoczonych w latach 1914–1919 stanowił czwarty etap jego kariery, zwieńczony nie tylko publikacją *Chłopa...*, lecz również traktatu *Cultural reality* (1919). Elżbieta Hałas z jednej strony dokładnie odtwarza, jakie liczne poglądy oddziaływały na Znanieckiego, z drugiej – w jaki sposób kreatywnie wykorzystywał je do budowy nowego paradygmatu. Pośród wielu wymienianych osób i prądów, z którymi ów polski i kosmopolityczny intelektualista dyskutował, szczególne miejsce poświęcono francuskim epistemologom piszącym dla wydawanego do dziś filozoficznego czasopisma „La Revue de métaphysique et de morale” [ss. 12–24]. Te dotychczas słabo obecne w literaturze rozważania, podejmowane w innych kontekstach także w dalszych częściach książki, ukazują w nowym świetle proces wykuwania kulturalizmu przez Znanieckiego.

Wprawdzie poszczególne rozdziały prezentują treści w porządku tematycznym, to bynajmniej nie pomijają chronologii publikowania dzieł korespondujących z *Cultural reality* (1919), *The laws of social psychology* (1925), *The method of sociology* (1934), *Social actions* (1936) i *Cultural sciences* (1952). Zestawienia te udowadniają nie zawsze uświadamiany pionierski aspekt twórczości Znanieckiego w stosunku do badaczy takich jak Peter Berger i Thomas Luckmann, Pierre Bourdieu, Anthony Giddens, George H. Mead, Alfred Schütz czy Talcott Parsons. Obecne są choćby w drugim i trzecim rozdziale, które traktują najpierw o wyłanianiu się i rozwoju systemów kulturowych, a następnie o ich specyficznej formie, czyli o systemach społecznych. W toku wykładu Autorka pokazuje, na czym polegał nowy sposób myślenia Znanieckiego o kulturze i nauce. Ujmując rzeczywistość jako irracjonalny chaos, zanegował on możliwość badania jej niezależnie od ludzkiego doświadczenia. Z kolei uznawszy obiektywny pluralizm rzeczywistości i wielość możliwych typów doświadczeń, przełamała opozycję między idealizmem a naturalizmem. W swoich poglądach konsekwentnie sprzeciwiał się zarówno psychologizmowi, jak i socjologizmowi spod znaku Émile’a Durkheima, podkreślając procesualność i historyczność rzeczywistości kulturowej. Lektura

rozdziału drugiego pozostawia w czytelniku przekonanie o ogromnym walorze teorii Znanięckiego, jakim są jej głębokie fundamenty filozoficzne, oddziałujące na całą jego twórczość. Dzięki koncepcji systemów, jako kulturowo regulowanych sposobów wykonywania czynności, doświadczania znaczeń i wartościowania rzeczy [s. 55], teoria Znanięckiego wychodzi poza alternatywę myśl–działanie i oferuje niezwykle użyteczne instrumentarium, które nie tylko objaśnia, czym jest rzeczywistość kulturowa, lecz także jak – empirycznie – ją badać. Człowiek w tym ujęciu jest osobą społeczną – kulturowym produktem wielu innych refleksyjnych i działających podmiotów.

W rozdziale trzecim Hałas, komentując pisma Znanięckiego, przejrzysto tłumaczy, w jaki sposób pojedyncze czynności nakierowane na innych (czynności społeczne, czyli interakcje) są budulcem coraz bardziej złożonych, czterech typów systemów społecznych: relacji, ról, grup i społeczeństw. Ludzie jako wyjątkowy rodzaj wartości kulturowych – wartości społeczne – które nie tylko są obiektywizowane, ale i same podejmują czynności społeczne i obiektywizują innych, nie stanowią biernych elementów systemów. Przeciwnie, czynią istnienie tych systemów możliwym, wytwarzając obowiązujące w nich wzory i normy zachowań. W porównaniu z innymi badaczami interakcji – od Gabriela Tarde’a po Herberta Blumera – wyjątkowość Znanięckiego polega na uwypukleniu jednostkowego wpływu na zjawiska wszystkich poziomów analizy socjologicznej [s. 71]. Co więcej, biorąc pod uwagę jego teorię, trudno uzasadnić podział na mikro- i makrosocjologię [s. 136]. Właśnie za sprawą pojedynczych czynności interakcje, role, grupy i różne rodzaje społeczeństw (np. polityczne, religijne, narodowe, ekonomiczne czy wreszcie społeczeństwo globalne) są systemami dynamicznymi, wzajemnie oddziałującymi i podlegającymi tym samym prawom.

Czwarty rozdział skupia się na współczynniku humanistycznym. Choć dla Znanięckiego rzeczywistość jest jedna – kulturowa [s. 105], to jego rozróżnienie na nauki o kulturze (humanistyczne) i nauki przyrodnicze ma charakter epistemologiczny. Oczywiście, przedstawiciele nauk przyrodniczych również aktywnie nadają znaczenia swoim danym, jednak zanim tego dokonają, pozostają to dane „niczyje”. Zasada współczynnika humanistycznego nie odnosi się zatem do nich. „Czyjeś” – istniejące już w czymś doświadczeniu, będące już przedmiotem czyichś świadomych czynności – są dane, jakie biorą na warsztat badacze kultury. Autorka *Reintroducing Florian Znanięcki* skrupulatnie wyjaśnia, dlaczego dyrektywa współczynnika humanistycznego stanowi rdzeń teorii Znanięckiego. Poprzedzona „zasadą relatywności” [ss. 108–109; Znanięcki 1915] dyrektywa ta jest stałym punktem jego programowych prac, które pozycjonowały go w zacieklej debacie metodologicznej lat 30. XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Dzięki

czwartemu rozdziałowi dowiadujemy się też, pod jakimi względami epistemologia *The method of sociology* (1934) różni się od propozycji m.in. neokantystów, niemieckich hermeneutyków, Maxa Webera i Williama I. Thomasa, a także, jaki ma to związek z upodobaniem Znanieckiego do dokumentów osobistych jako źródła wiedzy socjologicznej.

Systemy kulturowe, łączące wartości określonej klasy (np. techniczne, religijne, estetyczne, językowe, poznawcze, społeczne), są z jednej strony względnie autonomiczne, z drugiej – wzajemnie oddziałują. Rozdział piąty dotyczy systemu wiedzy, którym według Znanieckiego powinna się zajmować jedna z nauk o kulturze – nauka o wiedzy, podobnie jak systemem społecznym – socjologia. W odniesieniu m.in. do *The social role of the men of knowledge* (1940) Autorka tłumaczy wyjątkowość kulturalistycznego podejścia do studiów nad wiedzą. Opis przedmiotu i zadań nauki postulowanej przez Znanieckiego pozwala zrozumieć, dlaczego podkreślał on historyczność zjawisk kulturowych. Piąty rozdział prowadzi nas również przez badania Znanieckiego nad zależnością między uczestnictwem ludzi w systemach wiedzy a ich uczestnictwem w systemach społecznych, na których potrzeby posługiwał się on pojęciem roli społecznej [s. 129 i nast.]. Wyróżnił on m.in. rolę uczonego, którą – jak zaznacza Hałas w pierwszym rozdziale – wypełniał też sam Znaniecki.

Na przykładzie społeczeństw kultury narodowej i społeczeństwa kultury światowej, o których mówi szósty rozdział, możemy prześledzić, jak autor *Modern nationalities* (1952) rozumiał proces wytwarzania społeczeństw, czyli systemów składających się ze zróżnicowanych i funkcjonalnie zintegrowanych grup społecznych. Sprowadzenie społeczeństw kultury narodowej zaledwie do wspólnot wyobrażonych, jak to ujmował Benedict Anderson, jest z punktu widzenia teorii Znanieckiego niewystarczające, ponieważ wyrażają się one w podejmowanych kolektywnie i obiektywnie istniejących czynnościach społecznych [s. 146]. Społeczeństwa kultury narodowej są w tym podobne do innych typów społeczeństw, w tym politycznych i religijnych, z którymi jednak ze względów empirycznych nie mogą być utożsamiane [s. 147]. Rozdział ten ukazuje, jak Znaniecki, dla którego obcość była czymś relatywnym, konceptualizował i badał na konkretnych przypadkach relacje między społeczeństwami narodowymi. Jako jeden z pierwszych wnioskował, że na bazie oddziaływań między różnymi typami społeczeństw, w tym głównie narodowych, wyłania się nowa formacja historyczna – społeczeństwo kultury światowej.

Dopełnienie wykładu stanowi rozdział siódmy poświęcony cywilizacji, teoretyzowanej przez Znanieckiego jako proces społecznej integracji kultury [s. 157]. Tak zdefiniowanym procesem, który splata coraz liczniejsze systemy

kulturowe z systemami społecznymi, miałyby się zajmować scalona nauka o kulturze, różniąc się zadaniami od nauk szczegółowych, w tym socjologii. Rozdział ten wyjaśnia m.in. co wyróżnia myśl Znanieckiego na tle innych poglądów na cywilizację, a także jakie ideały przypisywał on cywilizacji zachodniej. Interesujące jest to, że pozostając zwolennikiem pluralizmu kulturowego, Znaniecki projektował przyszłą cywilizację ogólnoludzką. Jedną z jej cech była płynność (ang. *fluidity*), nie zaś baumanowska *liquidity*, czyli otwartość na zmianę, która umożliwiłaby systemowi kreatywny rozwój w nowych kierunkach i czyni go odpornym na kryzysy.

Spuścizna intelektualna Floriana Znanieckiego doczekała się ważnych opracowań [np. Dulczewski 1986; Gubert, Tomasi 1993; Liao, Hałas 2007], a w przestrzeni publicznej – upamięnień [Skoczylas 2021]. Cennym przedsięwzięciem było również przedrukowanie w „Przeglądzie Socjologicznym”, 70 lat po wybraniu Znanieckiego przewodniczącym Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego, jego przemówienia prezydenckiego i wystąpienia przed Sekcją Socjologii Teoretycznej ATS [Czyżewski, Męcfal 2025]. Inicjatorem publikacji tych dwóch programowych tekstów wraz z trzema współczesnymi komentarzami był Andrzej Przystalski, prezes Towarzystwa im. Floriana Znanieckiego, które – obok Fundacji Naukowej im. Floriana Znanieckiego – należy do organizacji popularyzujących dorobek uczonego urodzonego w Świątnikach. Biorąc pod uwagę wnioski z badań bibliometrycznych, dostrzec można jednak dysproporcję między rolą, jaką Znaniecki odegrał w ugruntowaniu nowoczesnej nauki, a jego obecnością w dzisiejszej myśli akademickiej [Kubera, Skoczylas, Szerksznis 2017; zob. Hałas 2005]. W ostatnich latach na oryginalność i aktualność osiągnięć Znanieckiego zwrócono uwagę w zbiorczych publikacjach, dla których inspiracją stała się setna rocznica wydania *Chłopa polskiego* [m.in. Kubera, Skoczylas 2017; Czyżewski, Kaźmierska 2019; Nowak 2019; Kaleta 2018; Kaczmarczyk 2018; *Italian Sociological Review* 2020]. Wiele zawartych w nich tekstów zostało napisanych z perspektywy określonych paradygmatów lub szczegółowych problemów badań socjologicznych, podobnie jak uczyniono w innych nowszych pracach [np. Sosa 2019; Kacperczyk 2020; Skoczylas 2022; Hałas 2023; Frąckowiak, Kubera, Kubacka 2026]. W tym kontekście omawiana książka Elżbiety Hałas wyróżnia się całościowym ujęciem dorobku Znanieckiego. Jest erudycyjnym wykładem, który wiąże autora *The method of sociology* z wieloma funkcjonującymi do dziś tradycjami socjologicznymi, przez które może być on na nowo – i wciąż jest – odkrywany [np. Marcel 2026].

Książka ukazuje innowacyjność i aktualność idei Znanieckiego na tle licznych wątków intelektualnych dyskusji, bez których trudno wyobrazić sobie

socjologię w jej aktualnym kształcie. Jednocześnie jest to praca zwięzła, która odsyła do długiej listy tekstów źródłowych i badań traktujących o założycielu „Przeglądu Socjologicznego”. Autorka zaproponowała książkę, która zarówno wielowymiarowo ugruntowuje wiedzę o jednej z najbardziej oryginalnych teorii socjologicznych, jak i znacząco uzupełnia ją w świetle najnowszych, zaawansowanych badań własnych. Z pewnością warto polecić ją wszystkim poszukującym inspiracji dla własnej twórczości intelektualnej.

BIBLIOGRAFIA

- Czyżewski Marek, Kaja Kaźmierska** (red.). 2019. *Przegląd Socjologiczny* 68(4). <https://journals.ltn.lodz.pl/index.php/Przeglad-Socjologiczny/issue/view/185>.
- Czyżewski Marek, Sylwia Męcfal** (red.). 2025. *Przegląd Socjologiczny* 74(2). <https://journals.ltn.lodz.pl/Przeglad-Socjologiczny/issue/view/460>.
- Dulczewski Zygmunt** (red.). 1986. *A commemorative book in honor of Florian Znaniecki on the centenary of his birth*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Dulczewski Zygmunt**. 1984. *Florian Znaniecki. Życie i dzieło*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Frąckowiak Maciej, Jacek Kubera, Małgorzata Kubacka**. 2026. “Rediscovering Znaniecki: Researchers’ and participants’ experiences with the memoir-writing competition method in urban identity studies”. *Quality & Quantity* <https://doi.org/10.1007/s11135-026-02641-0>.
- Gubert Renzo, Luigi Tomasi** (red.). 1993. *The contribution of Florian Znaniecki to sociological theory*. Milano: FrancoAngeli.
- Halas Elżbieta**. 1991. *Znaczenia i wartości społeczne. O socjologii Floriana Znanieckiego*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Halas Elżbieta** (red.). 2000. *Florian Znaniecki’s sociological theory and the challenges of 21st century*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Halas Elżbieta**. 2005. „Klasyczna socjologia kulturowa: Nowe odczytanie spuścizny Floriana Znanieckiego”. *Studia Socjologiczne* 178(3): 5–34. www.studiasocjologiczne.pl/img_upl/studia_socjologiczne_2005_nr3_s.5_34.pdf.
- Halas Elżbieta**. 2010. *Towards the world culture society. Florian Znaniecki’s culturalism*. Frankfurt am Main: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-00141-9>.
- Halas Elżbieta** (red.). 2023. *Methodology of relational sociology. Approaches and analyses*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-41626-2>.
- Italian Sociological Review* 10(2s). 2020. <https://doi.org/10.13136/isr.v10i2s>.
- Kacperczyk Anna**. 2020. “Revealing the silenced spots: The influence of Thomas and Znaniecki on the study of marginalized aspects of social life”. *Qualitative Sociology Review* 16(4): 212–247. <https://doi.org/10.18778/1733-8077.16.4.13>.
- Kaczmarczyk Michał R.** (red.). 2018. “«The Polish Peasant» from the perspective of a century”. *State of Affairs* 2(15): 7–10. <https://doi.org/10.14394/srz.15.1>.
- Kaleta Andrzej**. 2018. “A century of humanistic sociology and the biographical method”. *Eastern European Countryside* 24: 7–24. <https://doi.org/10.12775/eec-2018-0001>.

- Kubera Jacek, Łukasz Skoczylas** (red.). 2017. *Contemporary migrations in the humanistic coefficient perspective. Florian Znaniecki's thought in today's social science research*. Frankfurt am Main: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b11467>
- Kubera Jacek, Łukasz Skoczylas, Żaneta Szerksznis**. 2017. Towards a revival of Znaniecki's achievements? Florian Znaniecki's theory and methodology: Their presence in citation databases and possible applications in contemporary migration studies. In: *Contemporary migrations in the humanistic coefficient perspective. Florian Znaniecki's thought in today's social science research*. J. Kubera, Ł. Skoczylas (red.). 215–249. Frankfurt am Main: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b11467>
- Liao Tim F., Elżbieta Hałas** (red.). 2007. *Polish Sociological Review* 158(2), Special Issue: *Florian Znaniecki's sociology in today's global society*. <https://polish-sociological-review.eu/Issue-2-2007,9120>.
- Marcel Jean-Christophe**. 2026. "Znaniecki and French sociology: A missed «rendez-vous»". *The American Sociologist*. <https://doi.org/10.1007/s12108-026-09682-w>.
- Nowak Marek** (red.). 2019. „O intrygującym, choć nieco zapomnianym stultku. Wprowadzenie redaktora tomu”. *Człowiek i Społeczeństwo* 47 („Chłop polski w Europie i Ameryce” po stu latach): 7–17. <https://doi.org/10.14746/cis.2019.47.1>.
- Skoczylas Łukasz**. 2021. „Upamiętnienia Floriana Znanieckiego w przestrzeni publicznej”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 83(4): 239–255. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2021.83.4.16>.
- Skoczylas Łukasz**. 2022. “An estate as perceived by its inhabitants: A suburb in the city center”. *Polish Sociological Review* 220(4): 486–502. <https://doi.org/10.26412/psr220.04>.
- Sosa Andrea**. 2019. “La inducción analítica como método sociológico desde una perspectiva histórica”. *CintadeMoebio* 64: 11–30. <https://dx.doi.org/10.4067/s0717-554x2019000100011>.